

здобувач Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ІСТОРІЯ ІНСТИТУТУ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ

У статті розглядаються питання історії інституту визнання держав. Аналіз і оцінка цього явища на різних історичних етапах дають можливість стверджувати, що визнання завжди передувало початку повноцінних міжнародних відносин. Однак справжнє становлення інституту визнання держав слід пов'язувати з появою суверенної держави і розвитком міжнародного права, що дало можливість використовувати визнання як формально-юридичний засіб впливу на міждержавні відносини.

Ключові слова: міжнародне публічне право, історія міжнародного права, інститут визнання держав, невизнані території і держави.

В статье рассматриваются вопросы истории института признания государств. Анализ и оценка этого явления на разных исторических этапах дают возможность утверждать, что признание всегда предшествовало началу полноценных международных отношений. Однако действительное становление института признания государств следует связывать с появлением суверенного государства и развитием международного права, что дало возможность использовать признание в качестве формально-юридического средства влияния на межгосударственные отношения.

Ключевые слова: международное публичное право, история международного права, институт признания государств, непризнанные территории и государства, международные отношения.

The article overviews the history of the institute of recognition of states. Consideration and assessment of this phenomenon at different historical periods makes it possible to assert that formal recognition always preceded the beginning of full-fledged international relations. But real formation of the institute of recognition as an institute of international law should be connected with emergence of a sovereign state and with development of international law, which made possible the usage of the recognition as a formally legal mean of influence on interstate relations.

Key words: public international law, history of international law, institute of recognition of states, unrecognized territories and states, international relations.

На тлі подій у сучасному світі все актуальнішою постає проблема появи та визнання нових держав як повноправних членів міжнародного співтовариства.

Питання визнання держав стало предметом дослідження юристів у середині 19 ст. Одним із перших про це писав І. Блюнчлі. У російській науці серед перших до проблеми звернулись В. П Даневський та Ф. Ф. Мартенс. Слід також звернути увагу на оцінки інституту визнання та вивчення його практики в працях Д. Анцілотті, Л. Оппенгейма та Ч. Хайда. У радянській доктрині найбільш значущі дослідження теорії та практики міжнародно-правового визнання належали Д. І. Фельдману.

У сучасній українській міжнародно-правовій науці інститут визнання держав та урядів майже не досліджується, а його характеристика як міжнародно-правового інституту обмежується розділами навчальних посібників. Це абсолютно не відповідає реальним потребам зовнішньополітичної діяльності України. Велика кількість невизнаних або частково визнаних країн та територій (таких як Турецька Республіка Північного Кіпру, Південна Осетія та Абхазія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабахська Республіка), поява нових країн на політичній карті світу (Південний Судан) та намагання Держав

© Дурсунов Р. М., 2011

ви Палестини бути визнаною повноправним членом ООН спонукають до більш глибокого дослідження інституту визнання, а саме історичної ретроспективи цього поняття. Метою цієї статті є з'ясування окремих особливостей генезису інституту визнання, що відбилися на його розумінні в сучасному міжнародному праві.

Міжнародно-правовий інститут визнання можна визначити як групу правових норм, що регулюють усі стадії визнання нових держав та урядів на міжнародній арені, включаючи його юридичні наслідки визнання [4, с. 110]. У деяких працях визнання визначається як юридичний акт, за допомогою якого одна держава констатує існуючу міжнародну правосуб'єктність іншої держави та висловлює готовність підтримувати з ним відносини у відповідності з принципами та нормами міжнародного права [7, с. 35]. Іноді визнанням вважається односторонній, добровільний акт держави, в якому прямо чи непрямо вона заявляє про те, що розглядає іншу державу як суб'єкта міжнародного права [9, с. 80]. Також дається визначення, де під міжнародно-правовим визнанням у широкому розумінні мається на увазі визнання відповідно до міжнародного права існуючими державами нових держав чи урядів або інших органів з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин [1, с. 120].

Літературні пам'ятки давнини не дають можливості вважати, що серед тих норм і інститутів, які склали міжнародні відносини того часу, вже був і інститут визнання. Напевно, можна говорити лише про його зародкові форми. Також неможливо назвати дату появи інституту визнання. Відокремлення інституту визнання в окремий інститут міжнародного права сталося досить пізно. Але його мовчазне використання було відомо досить давно і застосовувалось в якості визначення та закріплення меж юрисдикції серед країн, що встановлювали відносини між собою у формі договорів.

Прикладом, що демонструє таке «мовчазне визнання» в стародавніх міжнародних відносинах, можна вважати одну з найдавніших пам'яток Стародавнього світу – договір між фараоном Рамзесом II та хетським царем Хатушилем III, який був укладений у 1278 р. до н. е. Це був союзний договір, але одночасно цим актом сторони фактично визнали одна одну як рівноправних учасників. Дипломатична практика Стародавнього Китаю та Індії показує, що прийняття послів інших країн у більшості випадків також означало визнання такої держави та її представників. Така досить «примітивна» практика зберігалась між державами аж до пізнього Середньовіччя. Наприклад, договори між давньоруськими князями 14–15 ст. забезпечували визнання політичної незалежності кожного окремого, навіть невеликого владика [10].

Першим прикладом міжнародно-правового визнання у сучасному розумінні було визнання Іспанією у 1648 р. Сполучених Нідерландів, які у 1581 р. проголосили свою незалежність [2, с. 130]. Доцільно вважати, що цей факт є зразком колективного визнання держави, тому що попередньо невизнана країна Сполучені Нідерланди отримала визнання всіх учасників Вестфальського миру [12]. Одночасно визнання свого суверенітету отримав також і Швейцарський Союз.

Наступним кроком у практиці цього інституту було визнання Сполучених Штатів Америки. Так, 13 штатів Північної Америки, що відокремились від Англії та проголосили себе незалежними у 1776 р., були визнані такими з боку Франції у 1778 р. [3, с. 279]. Слід зазначити, що пізніше, 3 вересня 1783 р., був підписаний Паризький мир між Великобританією та США, за яким Великобританія визнавала незалежність 13 колоній та відмовлялась від яких-небудь претензій щодо управління ними [13].

У ході боротьби американських колоній за незалежність та їх визнання в практику міжнародно-правового жит-

тя було впроваджено правило, що таке визнання може бути надано до того, як його надала метрополія, та незалежно від визнання з боку колишньої метрополії. Тоді ж була сформульована доктрина Джефферсона. Вона свідчила, що належить визнавати законним всякий уряд, створений волею народу і що отримав належне вираження [10, с. 11]. У цій доктрині стверджувалось, що воля нації є єдиним суттєвим фактором, з яким слід рахуватися незалежно від того, чи обраний король, конвент, збори, комітет, президент як орган, через який повинні здійснюватися відносини з іноземними державами [11, с. 294–295].

Треба зазначити, що вся перша чверть 19 ст. була насичена широкою практикою створення та визнання незалежних держав Південної Америки. Ще в 1817 р. Сполучені Штати відправили спеціальну місію для вивчення ситуації, що склалася в Південній Америці, і вже в 1822 р. цим країнам було надано визнання. Причому воно розповсюджувалось не на всю Латинську Америку, а лише на ті з повсталіх колоній, які проголосили свою незалежність та зуміли її забезпечити [10, с. 12–13]. Інші світові держави того часу висловили свою думку на Веронському конгресі, на якому Англія заявила, що вона вимушена визнати латиноамериканські держави *de facto*, виходячи з торгівлі з цими територіями та необхідності боротьби з піратством. Австрія та Пруссія категорично відмовились визнати незалежність іспанських територій у Південній Америці. Російська імперія підтвердила свою лояльність Іспанії та відмовилась визнавати ці території. Але незважаючи на це, південноамериканські колонії Іспанії та Португалії після тривалої війни зі своїми метрополіями утворили окремі держави, визнані такими в 1825 р. Англією [3, с. 279].

У ході визнання незалежних держав Латинської Америки вперше була використана форма визнання *de facto*, ще ширше, ніж в 18 ст., розповсюдилося визнання як воюючої сторони. Усе 19 ст. було багате практикою визнання нових держав, що

визволилися від колоніального гніту. За допомогою визнання в міжнародне співтовариство включається низка держав.

Паризький конгрес 1856 р. визнав Туреччину державою, що брала участь у вигодах загального права та союзу європейських держав, та ввів її тим самим до Європейського співтовариства. Паризький конгрес стояв на явних позиціях конститутивної теорії визнання, закріплюючи залежність виходу держав на міжнародну арену від розгляду великих держав [10, с. 14]. Друга половина 19 ст. ознаменувалася остаточною перемогою засад міжнародного права. У цей час починає набувати сили «принцип національності». Широке розповсюдження отримує практика визнання нових національних держав, створених шляхом відділення від інших держав. Бельгія проголосила свою незалежність від Нідерландів та була визнана великими державами в 1830 р. Греція, Румунія, Болгарія, Сербія та Чорногорія відокремились від Туреччини та були визнані державами.

На кінець 19 – початок 20 ст. все більш суперечливою стає міжнародно-правова політика визнання. Визнання Панами Сполученими Штатами Америки в 1903 р. справедливо вважалось, скоріше, інтервенцією, а не актом визнання. Одразу після визнання незалежності Панами американці підтягнули до неї велику військово-морську ескадру, яка залишалась у Панами декілька місяців, забезпечуючи її незалежність [10, с. 14]. Треба зазначити, що США проводили таку суперечливу політику визнання в Латинській Америці протягом першої половини 20 ст., ставлячи на перший план економічні інтереси своєї країни. Це було викликано тим, що Сполучені Штати вважали Латинську Америку зоною свого виняткового впливу, основи якої були закладені доктриною Монро. Тому за цей період у Латинській Америці виникло дві доктрини визнання урядів, доктрина Тобара та доктрина Естрада, одна з яких відповідала інтересам США, а інша була відповіддю на часту зміну урядів у регіоні.

На початку 20 ст. помітним кроком розвитку інституту та практики визнан-

ня стало утворення СРСР та запізнена реакція на цей факт західних країн. Уже в 1921 р. ряд держав визнав Радянську державу *de jure* та встановив із нею дипломатичні відносини: Афганістан – 23 лютого, Іран – 26 лютого, Туреччина – 16 березня, Польща – 18 березня, Монголія – 5 листопада [5, с. 152]. Але з боку Великобританії по відношенню до Радянської Росії спочатку (1921 р.) було визнання *de facto*, що виразилося в укладенні торгової угоди, в обміні офіційними агентами (представниками), які були вповноважені сприяти виконанню цієї угоди та захищати інтереси своїх громадян, а також у становленні відносин у фінансово-економічній сфері, а потім (у 1924 р.) визнання *de jure*, що спричинило встановлення дипломатичних відносин [6, с. 123]. Пізніше за всіх визнали Радянську державу Сполучені Штати Америки, реакція яких була виражена *de jure* тільки 16 листопада 1933 р.

Наступним етапом у розвитку інституту визнання можна назвати «бум суверенітетів» після Другої світової війни, який був наслідком розпаду колоніальної системи. Бурхливі національно-визвольні революції призвели до виникнення численних суверенних держав в Азії та Африці. Визнання цих держав як активних учасників міжнародної політики відкриває нову сторінку в історії інституту міжнародно-правового визнання. З Декларації про надання незалежності колоніальним державам та народам, прийнятої на XV сесії Генеральної Асамблеї ООН 14 березня 1960 р., безпосередньо витікає, що нові незалежні держави, що виникли в результаті виконання положень Декларації, мають право на визнання. За цей час на карті з'явилося 56 нових суверенних країн.

Новітня хвиля створення суверенних держав пов'язана з розвалом радянської системи. Усього за період з 1990 р. у світі з'явилась 31 нова держава. П'ятнадцять країн на теренах СРСР та ще шість на теренах Югославії. Тому досить характерною є ескалація невизнаних або частково визнаних територій саме в цих регіонах (Косово, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабахська Республіка, Південна Осетія та Абхазія) [14].

Підводячи підсумок, можна вказати на тривалу історію існування інституту визнання. Навіть якщо визнання в стародавні часи і не було оформлене у вигляді правового інституту, тим не менш слід визнати неможливість нормальних міжнародних відносин держав, що не визнають одна одну. Розглядаючи та оцінюючи це явище на різних історичних етапах, можна стверджувати, що визнання формально завжди передувало початку повноцінних міжнародно-правових відносин. Але справжнє становлення визнання як міжнародно-правового інституту варто пов'язувати з появою суверенної держави та розвитком міжнародного права, що надало можливість використовувати визнання як формально-юридичний засіб впливу на міждержавні відносини. Інститут сформувався в 17 ст. Саме відтоді новостворені держави без визнання статусу міжнародним співтовариством не в змозі повноцінно брати участь у міжнародних відносинах. Інститут визнання був і залишається надто політизованим, що суттєво заважає його кодифікації. Цей факт робить міжнародно-правове визнання надзвичайно складним для розуміння та призводить до неоднозначної практики використання цього інституту країнами світу.

Література

1. Международная правосубъектность (некоторые вопросы теории) / отв. ред. Д. И. Фельдман. – М. : Юрид. лит., 1971. – 187 с.
2. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
3. Тодоров И. Я. Международное публичное право : учеб. пособие / И. Я. Тодоров, В. Н. Субботин, А. В. Филонов. – К. : Знання, 2005. – 414 с.

4. Дмитрієв А. І. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 638 с.
5. Фельдман Д. И. Признание в современном международном праве / Д. И. Фельдман. – М. : Международн. отношения, 1975. – 258 с.
6. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом : пер. з англ. / П. Маланчук. – Х. : Консум, 2000. – 592 с.
7. Вестфальский мир [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Мюнстерский_договор.
8. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф. Мартенс. – СПб., 1904. – Т. 1. – 438 с.
9. Парижский мир (1783) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Версальский_мирный_договор_\(1783\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Версальский_мирный_договор_(1783)).
10. Хайд Ч. Ч. Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки / Ч. Ч. Хайд. – М. : Изд-во иностр. лит., 1950. – Т. 1. – 523 с.
11. Международное право : учебник / под ред. Н. Т. Блатовой, Л. А. Моджорян. – М. : Юрид. лит., 1979. – 584 с.
12. Международное право : учеб. для вузов / под ред. Г. В. Игнатенко и Д. Д. Остапенко. – М. : Высш. шк., 1978. – 400 с.
13. Бум суверенитетов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=40&tek=6535&issue=184>.